

Kacsó Sándor

születésnapjára vers dukálna. Ady Endre kuruc-elődöket idéző verseihez hasonlatos. Egy Esze Tamás szándékú, bátorságú, őszinteségű előjáró-író t méltón ünneplő tűz lobogású, tárogató sírású vers. De a szavak belefáradtak a szereplésbe. Ünneplő. gúnyájukból kibújva, pörén szöknek meg a költeményből. Hiába áhítana magasságos szárnyas igéket a lélek: fagyott madárként koppan az igazság. De emlékezni jó. Szép férfias, még fiatal arcára — annyi idős lehetett, mint most az emlékező —, sugárzóan tiszta tekintetére, ott a székelyudvarhelyi Kossuth utcában, amikor egy kirakatban arcmását először megpillantottam. Előjárónk, a Magyar Népi Szövetség országos elnöke volt akkoriban. Írásaiból is ez a tekintet sugárzott felém. S később, mikor kézfogását is boldogan magaménak mondhattam, úgy éreztem, mintha ő is emlékezett volna első találkozásunkra. S a pár év alatt jó évtizednyit öregedett tekintet is állta a farkasszemet a fényképről őrizettel. Allja ma is. Egyre állhatatosabban. Végérvényesen. Könyvekbe menekítve. S tudom, azért futja el olykor szemét a melegség, s a hangja olykor azért csuklik el, mert szolgálni, ahogyan példát ő adott rá, szolgálni többé nincsen alkalma.

Kányádi Sándor

Tribuna — 1000

Közel egyszerre s együtt ünnepelünk. A *Tribuna* az 1000. számot — mi a megjelenés ötvenedik évfordulóját.

Ennek a közlésnek sok magyarázata van. Amikor 1957 februárjában az első *Tribuna*-szám eljut hozzánk, Mihai Beniuc elsőoldalas üdvözlését is olvashatjuk benne, amely Kolozsvárt, ezt a „régii forradalmi fészket“ üdvözli. A várost, Dienes, majd Gaál Gábor folyóiratának otthonát — és ahol ugyancsak 1957-től az újrainduló *Korunk* a *Tribuna* szomszédságába került. Éveken át a két szerkesztőséget, Szabadság térre nyíló ablakainkat mindössze néhány ház választotta el; igaz, újabban közénk iktatódott a Napoca utca, de ma is gyakori vendégek vagyunk D. R. Popescuék házatáján: kéziratot hozunk, beszélgetni, vitatkozni jövünk, vagy a Tribuna Galéria megnyitóra. (Mert ez sem véletlen, hogy az utóbbi időben mindkét lap nagyobb figyelmet fordít a képzőművészetre, állandóan látogatókat fogad, kitarva a szerkesztőség ajtaját a nagyközönség előtt.)

Ahogy múltunk jó néhány évszázada nem választható szét csak-*Korunk* és csak-*Tribuna* örökségre, az emlékezés jólesően pihen meg az utolsó két évtized közös emlékein. A növekedés esztendei voltak ezek, mindkét lap számára, s ha azóta egyik-másik alap-munkatárs messzebbre is került, az íróvadás, a „befuttatás“ érdemei nem halványulhatnak. Az egykori ifjú szerkesztők, verssel, prózával, kritikával frissen bemutatkozók a hazai költészet, regényírás, esszé élvonalába kerültek: Dumitru Radu Popescut, Vasile Rebreanut, Ana Blandianát, Ioan Alexandrut, Augustin Buzurát országos hírnév övezi — s hogy így lehet, az a *Tribunának* már irodalomtörténeti érdeme. Közvetlen tanúi lehettünk annak is, hogyan emelkedett ki az irodalomkritika a névtelenségből-provincializmusból; a sok-könyves idősebbek, Adrian Marino, Mircea Zăciu, Ion Vlad mellett épp most van felnövében egy új esszéíró-nemzedék, amely egyre nagyobb teret követel magának. (Íme, egy újabb párhuzam-lehetőség...) És teret is kapnak, nemcsak a tanulóveikeket élő kritikusok, hanem egyre szembetűnőbben az ifjú prózairók és lírikusok is — a „holnapai váltás“, amelyet oly átgondoltan biztosítanak.

Az irodalomtörténeté, művelődéstörténeté váló közös emlékek között számkunkra különösen kedves a figyelem, a tudatos törődés a romániai magyar irodalom és művészet új jelenségeivel, kiemelkedő alkotásaival. Talán egyik lapjárunk sem volt tartósan oly következetes a szemlélésben, a munkatárs-keresésben — s nem csupán az alkalmi fordításokban, üdvözlésekben. A „tolmács nélkül” szellemét — avatott tolmácsokkal — éveken át szolgálta a *Tribuna*; az 1001. lapszám megjelenésekor nem kívánhatunk jobbat a közel húszéves, de régi hagyományokat vállaló hetilap szerkesztőinek és olvasóinak, hogy továbbra is tolmács nélkül cserélhessünk gondolatot, közös ügyünk szolgálatában.

KORUNK

Kalotaszegi gond

Hozzászólás Csép Sándor filmriportjához

Az egykekérdés újra felverte közvéleményünket a Román Televízió kalotaszegi filmriportja nyomán: Csép Sándor a nézők százezrei elé döbentette mindazt, amit publicisztika és irodalom legfeljebb százak elé tárt a múltban, bár már e szűkebb arányokban is egyetemes féltés feszült. Különös az új érdeklődésben az a keserűség, hogy — tévesen — túlhaladottnak éreztük már ezt a század első felében felbukkant veszélyt, olyan jelenségekhez fűzve fenyegetéseit, melyeket jórészt kiküszöbölt a társadalom szocialista fejlődése. S feltételezhetjük, hogy pártunk 1966-os családvédelmi intézkedései is felszámolják a Kolozs megyei egyke-gócot. A Csép-film most arra figyelmeztetett, hogy az egyke és egyse antianyasága, népölő bűne, falufelszámoló öngyilkossága néhány községben újra felüthette a fejét, dacolva az ország haladásával.

A Korunk már második folyamata indulásakor, 1957-ben tanulmányt közölt a kalotaszegi egykeről, s a Keszi-Harmath házaspár helyszíni vizsgálatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy ez a bizonyos falvakra és azokon belül a kisbirtokos parasztréteg egyes elemeinek szűk látókörű vagyonszerzési és vagyonörzési hajlamaira visszavezethető egygyermek-rendszer vagy gyermektelenség a termelés szövetkezeti átalakulásával és a táj iparosodásával fokozatosan elveszti serkentőit, s kellő felvilágosítással, valamint a közös gazdálkodás anyavédelmi rendszerének kifejlesztésével a természetes szaporodás helyreállítható. A tanulmányban megvizsgált falvak közül kettő, Bogártelke és Nádassaróc, különösen dülékény „korporamis”-sal szerepel, s amikor másfél évtizeddel később Vasas Samu ugyancsak a Korunkban megjelent egyke-tanulmánya is erre a két falura irányítja a figyelmet (bár a baj nem korlátozódik rájuk), feltűnő a helyzet rosszabbodása. Vasas Samu leszögezi, hogy a régi kisbirtok-rendszer itt már eltűnt, földhiány vagy elnyomorodás helyett életszínvonal-emelő „tollasodás” a jellemző, s az egykezés öngyilkos játéka mégis folytatódik... Az okot keresve egy beteges cifrázkodás gyűjtőszónevében látja a mesterséges meddőség eredetét, a magzatokkal szemben elkövetett törvénytelenések magyarázatát. Egy ádáz öltözködési és lakberendezési versengés, egy oktalan lakomakultusz és örökséghatványozás reáliáin túl már lelki torzulásról van szó, s Vasas Samu szomorúan közli: „Az az igazság, hogy a kalotaszegiek java része nem érzékeli, hogy az ember gyermekeiben él tovább, és annak, aki megtagadja magától az önmegújítás örömét, sivár, kietlen lesz az élete, kipusztulásra ítéli önmagát, s önmagával együtt saját népcsoportját is.”

Lelekiismeretünk szerint ébren tartottuk a kérdést minden szakaszában, de amíg a gond csupán az értelmiségi olvasóra hárul, vajmi kevés lehetőség van változtatásra. Ezért volt most jelentős, hogy Csép Sándor a helyszíni kérdésekben jártas Vasas Samu segítségével közéletünk eddig leghatékonyabbnak bizonyult véleményformáló eszközéhez, a televízióhoz fordult. Saját szemével láthatta az ország a félmillió hozományt, a kérkedésből beszerzett (mert valójában sohasem használt) luxusberendezést, a lakodalmi pazarlást, s ami ennek pontos képpárja: a széles udvar árva-egy gyermekét, a ritkult iskolai osztályt, a kihaló családok roskadozó portáit.

Máig sincs okom visszavonni *Halálfélelem a magyar ideológiában* című gloszszámát, mellyel a Korunk 1936-ban leszögezhette: „...munkadémográfiaink kelet-európai távlatai a dunántúli egykedemográfia országvesztő rémeivel szemben döntő ellenerők ígérését hordozzák.” A román és szláv dolgozókkal együtt új ipari élet-

formába lépő magyar tömegek optimista jövőképét állítottuk szembe a már-már reformokról, változtatásokról, ellenállásról is lemondó egyke-pszichózissal, s ugyanígy érdemes ma is leszögeznünk, hogy a Vasas-kép, a Csép-film tagadhatatlan realizmusa kiragadott rész egy másabb egészből, hasznos figyelmeztetés, de korántsem jellemző akár a honi magyar nemzetség, akár az egész szocialista Románia népesedésének kedvező alakulására.

Mégis, miért kell felfigyelnünk a beteg részre? Talán nem is azért, mert a baj tovább terjedhet. A megye iparosodása, az életszínvonal emelkedése és az új, emelkedettebb és tájékozottabb társadalmi tudat kialakulása magán a Kalotaszegen belül is elég ellenérvet, pozitívumot, felmenő grafikont mutat, semhogy a vészit általánosíthatnók. A kimúló rész azonban egy jellegzetes és szép, ősi kulturális réteg hagyományait temeti magával, balladakincset és tájszó-zamatot, népművészetet és szokást, öltözködés és építkezés eredetiségét, fokról fokra meghamisítva mindezt a bukásban, s hogy mélyebbre, a tárgyakon túl az emberig érjünk: genetikus láncot tör meg, típust, kedves arcvonásokat öl ki. Vajon a nép csak megnyilatkozásaiban határozható meg, s nem jelenti-e a húst és vért, öröklődő magot?

Van tehát mit sajnálnunk és félténünk, s mindezek után elmaradhatatlan a lényeges kérdés: mi a teendő? Annyi bizonyos, hogy a megfigyelt, tárgyalt, elmarasztalt jelenség nem függ össze a mai Európa technikai átalakulására, általános urbanizációjára, demográfiai mozgásaira visszavezethető társadalmi „előregedés” problémakörével, hanem annak indítékaitól aligha érintett, inkább régi hajlamokra ütő s egy szűk kaszt elszigetelődésével jellemezhető tünet. Mint ilyen, külön is — talán az árvíz, tűzvész, földrengés külön-állapotának megfelelő helyi rendszabályozással — oldandó meg. Első helyen természetesen a felvilágosítás áll, a kiszabadítás a makacs elkülönülésből, s rávezetés az új társaséletre, de itt a helye a magzatmentő törvény szigorú alkalmazásának is, az ügyesség erélyes fellépésének mindazokkal szemben, akik elvakultságukban mind a maguk, mind utódaik létét veszélyeztetik. S meg kell találni a luxusszerű értékhalmozás ellenszerét is, megtörve a „negyven szoknyák” meg „húsz párnák” bajhozó divatját. Jó szó és szigor egyformán szükséges ott, ahol a népszolgálatra magának a népnek a megmentése járul.

Balogh Edgár

Művészek közléről

A legkényelmesebb, a „leghigiénikusabb”, bizonynyal, egy digest típusú lapot szerkeszteni: ha nem szerzőkkel, hanem csak kész, másutt (esetleg más nyelven) már kinyomtatott szövegekkel dolgozik az ember, a stressz-helyzetek nagy részét megspórolhatja magának, s ráadásul a kockázat is jóval kisebb. De vajon nem volna unalmas az élet kockázat nélkül? Gaál Gábor hősiességét szövegünk emlegetni, amellyel legyőzte a mostoha körülményeket. Azt hiszem, egyoldalú a jelzőhasználatunk: a teljesítmény, a Korunk első tizenöt évfolyama mérlegetésekor legalább annyira hangsúlyoznunk kellene e kockázat gyönyörűségét, irigyléreméltó voltát, mert — hiszem — Gaál Gábor (s még előtte Dienes László) sem csupán aszkéta, egy társadalmilag-politikailag fontosnak tudott feladat megszállottja vagy éppen önsanyargató szerzetes volt. Az eredményt inkább kiszámítható tudós mellett a művészt is fel kell ismernünk bennük, ha a legendák mélyére akarunk látni.

Az eredeti anyagot közlő — az összeállítással, az összképpel feltétlenül eredetiségre pályázó — folyóiratszerkesztő „alkotói” gondját a publicisztika, a tanulmány-törzs már meggyőzően jelzi, de talán mégsem szakmai elfogultság elébe helyezni e kockázatvállalásnak azt a másikat, amelyet az íróval, a művésszel szembeállítunk. Különösen, ha még kialakulatlan, most induló alkotóról van szó. Irodalomban a Korunk-örökség, a Gaál Gábor-i hagyomány mindenekelőtt azt jelenti, a fogékonyságot az újra, az úttörést, a kicsinyes és önveszejtő elzárkózás, majd a fasiszta fenyegetettség éveiben pedig a „szemben az árral” magatartást. Sokad-szor is el kell mondani, hogy a régi Korunk szerkesztője, amikor először közölt verset a lapban, Illyés Gyulát és József Attilát választotta, a *Hősökről beszéltek* társul az *Invokációt*: „Enekelni oly nehéz, hol kíváncsi szemek figyelnek...” Sorra elmondták már azóta, többek között Veres Péter, Nagy István, Szilágyi And-

rás. hogy mit köszönhetnek szerkesztőjüknek — nem is szólva a tudóssá, közéleti vezetőkké érett publicisták népes gárdájáról.

No de nem a köszönetről van szó. A műhelyről, az alkotó munka műhelyéről érdemes a régi és újabb tapasztalatokat összegyűjteni s megpróbálni kamatoztatni őket. A tehetség mellett, kinek-kinek szerencsésjétől is függ, hogy milyen memórányagot gyűjt össze szerkesztőségi íróasztala mellett; nem érdemes hát azzal bölcsködni, „kimindenki fedezettünk fel”, inkább azon kell elgondolkodnunk, megteszünk-e mindent — rajtunk múló mindent — azért, hogy a nálunk kopogtató kezdő és „haladó” valóban alkotó műhelyben érezze magát, ahova érdemes visszatérni, ahol érdemes fészket rakni? Ilyenkor a megválaszolatlan kéziratok a bennük felvillanó lehetőségeknél is nagyobb súllyal nyomják a szerkesztő lelkét, s legfeljebb azzal vigasztalja, mentegeti magát, hogy a levélírástól ellopott időben talán nem kevésbé fontos műhelymunkát végzett.

Például grafikusokkal, festőkkel tárgyalt, hogy a szerkesztőségi szobába belépő ifjú költőjelölt (és persze az öreg publicista, a közismert tudós) várakozás közben ne a csupasz falakat bámulja, hanem egy megtervezett-megálmodott művészi világgal ismerkedjék, akaratlanul is — s így az alkotóműhely, amelyet köznapian szerkesztőségnek neveznek, új dimenziókkal táguljon. Az már a dolgok belső logikájából következik, hogy míg egyrészt — a munkatárs figyelmét képzőművészeti látvánnyal kövte le — időt nyer, egy kis lélegzethez jut, másrészt új klienseket szerez, vagyis még jobban meggyűjti a maga baját, hiszen a restancia most már a képzőművészek, a műkritikusok igénybejelentésével nő. Sőt, a láncreakció megállíthatatlan: a (Korunkból is tanult) modern tudomány és szervezés szellemében alkalmazva a visszakapcsolást, lírikusaink s a rövidpróza művelői aktív részesei lehetnek a Korunk Galériává kinevezett szerkesztőségi kiállítások ünnepi megnyitójának, a közreműködést ugyancsak szívesen vállaló színészeink mellett.

E művészi-szerkesztőségi körforgást alkalmmal, kívülről szemlélők bizonyára másképp látják a kéthetenként ismétlődő találkozásokat, egymást váltó tárlatokat, mint azok, akik a szerkesztőségekben megszokottnál is nagyobb forgalomban-zajban kénytelenek dolgozni — legfeljebb abban egyezünk meg valamennyien, hogy szűk a tér —; aki azonban benn áll a körben, érdekes megfigyeléseket tehet. Költők, novellisták, kritikusok után immár a művészeket is megfigyelheti, „akasztás közben”: először amikor a képek felkerülnek a falra, majd a következő hetekben a közönség (és szerkesztőtársai) vagy éppenséggel a hivatásos és önkéntes műbírálók gyülekezetének megjegyzéseit hallgatva. S ha történetesen ismeri, tanulmányozza a régi Korunk képzőművészeti (műkritikai) közleményeit, érdekes aszociációkra is alkalma nyílik. Például: fél évszázaddal Kassák konstruktivista Korunk-tanulmányai, kiáltványai után egy fiatal temesvári grafikus, Kazinczy Gábor *Ipari struktúrák* és a hasonlóképpen konstruált Dózsa című sorozatát hozta el házi galériánkba — utána pedig az épp negyven esztendővel ezelőtt, a *Liber Misero-rum*ért régi folyamunkban igazságtalanul elmarasztalt fametsző művész, Gy. Szabó Béla állított ki közel ötven portrét, a Kós Károlyét és Kelemen Lajosét csakúgy, mint a tüzes koronájú Dózsa Györgyét és az író Nagy Istvánét (meg a zenészét). Az 1975-ös év utolsó napjaiban pedig a 92. életévét betöltött Kós Károlyt személyesen köszönthettük a mai Korunk szerkesztőségében-galériájában, építési és grafikus munkásságát szemlélítve eredeti rajzokkal, fényképekkel. Egy üveg alatt láthattuk most a marosvécsi Helikon-asztalról és Gaál Gábor házsongárdi siremlékeről készített fényképfelvételeket. Mindkét emlékeztetőt Kós Károly tervezte...

Kántor Lajos

Az utolsó fellépés

December közepén, a Korunk Galéria Gy. Szabó-kiállításának megnyitóján Szabédi László versét olvasta fel.

Mint korábban is, mindig — kérésünkre ezúttal is készséggel, sőt örömmel mondott igent: mélyből feltörő írói szöveget értő közönség előtt szívesen tolmácsolta, a gondolat keménységével, felfokozott indulatokkal lepte meg újra és újra hallgatóit. Sosem tartozott a közömbösek közé, véleményét bármikor nyíltan vállalta; szeretnének hinni, hogy ezért is érezte jól magát a Korunk rendezvényein, akár a szerkesztőségben, akár vidéki kisvárosokban kellett fellépnie verssel, pró-

zával. Egyetlenegyszer utasította vissza felkérésünket, szabadkozva-szenvedve: a frissebben megjelent Kocsis-monodrámából, Bethlen Kata drámájából szerettünk volna — az új folyóiratszám ismertetése keretében — egy részletet bemutatni a Tv magyar adásának nézői számára, az ő előadásában; aggályait akkor nem tudtuk megérteni (mindenesetre nem a szövegnek szólt!) — annál inkább vártuk hát a teljes művet, amelyet, biztosak voltunk benne, igazi mélységében, felemelő tragikumában ragyogtat majd fel a kolozsvári magyar színház új stúdiójában.

Erre a „Korunk-fellépésére“ (szerénytelenül annak gondoltuk) végül mégsem vállalkozott Balogh Éva. Így hát most tragikusan váratlan távozása után, a Szabédi-sorokat halljuk tovább panasolni:

*Újra felsír. Türelmesen kivárom,
míg csillapodik valamennyire.*

*— Folytassuk, néni. — Jaj, harminckét éve
várom, fiacskám, hogy haza gyere.*

*— Hát még mit írjak? — Írja oda még ezt:
vár anyád, Dán Szofika, amíg él.*

Leírom és a fejemet csóválom:

— Nemigen nyúlt hosszúra a levél.

De halljuk, persze, Balogh Éva törhetetlen hangján Bornemisza Elektrájaként — abban a szerepben, melyben az emberi-művészi érettség csúcsára jutott —, halljuk a *Lócsiszar* féltő, a *Fekete macska* kiszolgáltatott parasztasszonyaként, halljuk régebbi, kitűnően megoldott komika-szerepeiben (például a *33 névtelen levélben*). Mert tragédiában, komédiában egyaránt nagyráhivatott színésznőnek mutatkozott; s még amikor elégedetlen volt magával (így *A kerti törpében*, mert úgy érezte, nem találja a figura kulcsát), akkor is egy kiváló művészegyéniség vívódását éreztettük a színpadon.

Most, hogy vigjátéki villanások után végérvényesen a tragédia mellett döntött, számvetést kellene készítenünk. Am nemcsak az idő túl rövid ehhez; túl közel állt hozzánk, semhogy hidegen mérlegelhetnénk, mi marad itt utána négy évtized (s abból két évtizednyi színpadi szereplés) alapján. Az úrt érezzük egyelőre, amit nem lesz könnyű betölteni.

KORUNK

Vermeer búvkörében

A Drezdai Képtárban, Rembrandt művei mellett helyeztek el egy Vermeert. Rembrandt nem jó szomszédság: túlságosan mély, felkavaró, drámai, s már a neve is elég ahhoz, hogy a néző csak az ő művét csodálja, hogy teljesen a hatása alá kerüljön.

A Vermeer azonban kitűnően állja a helyét. Jóllehet ifjúkori munka — *A kerítőnőnél* —, lenyűgöz omlóan puha vörös színeivel, korán megmutatókozó mesteri jegyeivel, derűs életszemléletével, művészi igazságaival. Versenyre kel Rembrandt ugyancsak ifjúkori önarcképével, amelyen ölében Saskiával magasra emeli boros poharát. Ez az élmény még erőteljesebben ismétlődik meg, ahányszor a nagy képtárak holland termeiben a kismesterek apró életképei és enteriőrjei között elővilágn egy-egy Vermeer: a hagyományos színkezelésű és köznapinak tűnő képek között úgy csillog, mint az ékszer. Vermeert minduntalan újra fel kell fedezni!

Ma, halálának háromszázadik évfordulóján Vermeer Van Delft olyan nemzetközi elismerésű, mint amilyen ismeretlen volt két évszázadon át.

A maga korában nem tartották sokra, inkább műkereskedőnek és képszakértőnek tekintették, aki saját élvezetére festeget, szokatlan színekkel többnyire egy-egy kétalakos képet, holott abban az időben az egyalakos munkát rosszabbul fizették. Kalmárszellem volt ez, a képet is úgy értékelték, mint bármely más portékát, épp hogy nem mérték róffel. Egyszerű emberek voltak, és a maguk egyszerű életének ábrázolását igényelték. A holland protestáns polgár szellemiségével összeférhetetlen a feudális-katolikus barokk színpadiassága, szenvedélye és szenvedése, megannyi hősi külsősége. Ez a polgárság került a drámai összetűzések, a hősi megnyilvánulások ábrázolását, holott élete tele volt velük.

„Isten teremtette Hollandiát, a hollandok pedig gátakat emeltek“ — hirdeti büszkén és magabiztosan az egyik gáton elhelyezett tábla. Gátakat emeltek, és önkéntesekből — földművesekből, állattenyésztőkből, kézművesekből — toborzott seregük szembefordult a gondosan kiképzett, állig felfegyverzett páncélos-véres spanyol alakulatokkal. Harcoltak függetlenségükért, hitükért, az új polgári életmódért. Éjjel nem alhattak, mert erősíteniük kellett a hullámokat feltartóztató gátakat, gyűjtő fáklját csempészték az ostromló hajók tatjára, s mert éppen máglyát emeltek, vagy bitót ácsoltak a kivégzésükre — írja Faure.

Vermeer 1632-ben született, amikor Hollandia kereskedelmi flottája már felülmúlhatatlan versenytársnak bizonyult, a Holland Kelet-Indiai Társaság hajói bejárták a világ valamennyi jelentős kereskedelmi kikötőjét, és bőhasznú üzleteket bonyolítottak, amikor a holland hadihajók bármely más ország flottájával megmérkőzhettek, és Ruyster hajóival eltorlaszolták a Temze torkolatát, amikor a támadó XIV. Lajos seregeire ráeresztették a sajátkezüleg szétzúzott gátakon át a tenger vizét; pontosan hat évvel a spanyol csapatok végleges legyőzése előtt.

Mennyi erő és hősiesség kellett ahhoz, hogy egy maroknyi nép szembe szálljon Európá három legfélelmetesebb hatalmával. S vajon szerénységből tették-e, hogy a hősi pózok megfestésének korában ezt következetesen elkerülték? Nem valószínű. A gályarabok, a gyarmatok lemészárolt bennszülöttei nem vonzóak, s a nemességgel ellentétben a párviadal, a harc a polgárnak nem eszménye, nem erénye: kényszerűség.

Se csatakép, se győzelmi emlék. Velázquez egyik legszebb kompozíciója, *Bréda átadása*, a spanyol csapatok győzelmét ábrázolja — a holland csapatok tetteit nem hirdetik festmények. Mindössze testületi csoportképek sugározzák Frans Hals keze nyomán, hogy milyen naivan, romlatlanul büszkék díszes egyenruhájukra, széles színes szalagokkal felkötött kardjukra, strucc tollas kalapjukra, s a bőséges lakomákra, amelyeket a polgári gárda gyakorlatai után időnként megrendeztek.

A flotta s a polgárórság vigyázta a holland föld és a holland ház nyugalmét. A képvásárló nem is igényelt más ábrázolást: arcképet, interiőt, életképet, tájat. Hazait. Beérte önmagával. Oly nehéz megpróbáltatásokon esett át, s néhány évtized alatt oly nagy jólétet teremtett, hogy nem keresgélte másfelé, sem témában, sem kifejezőmódban. Abban lelte örömét, amit létrehozott.

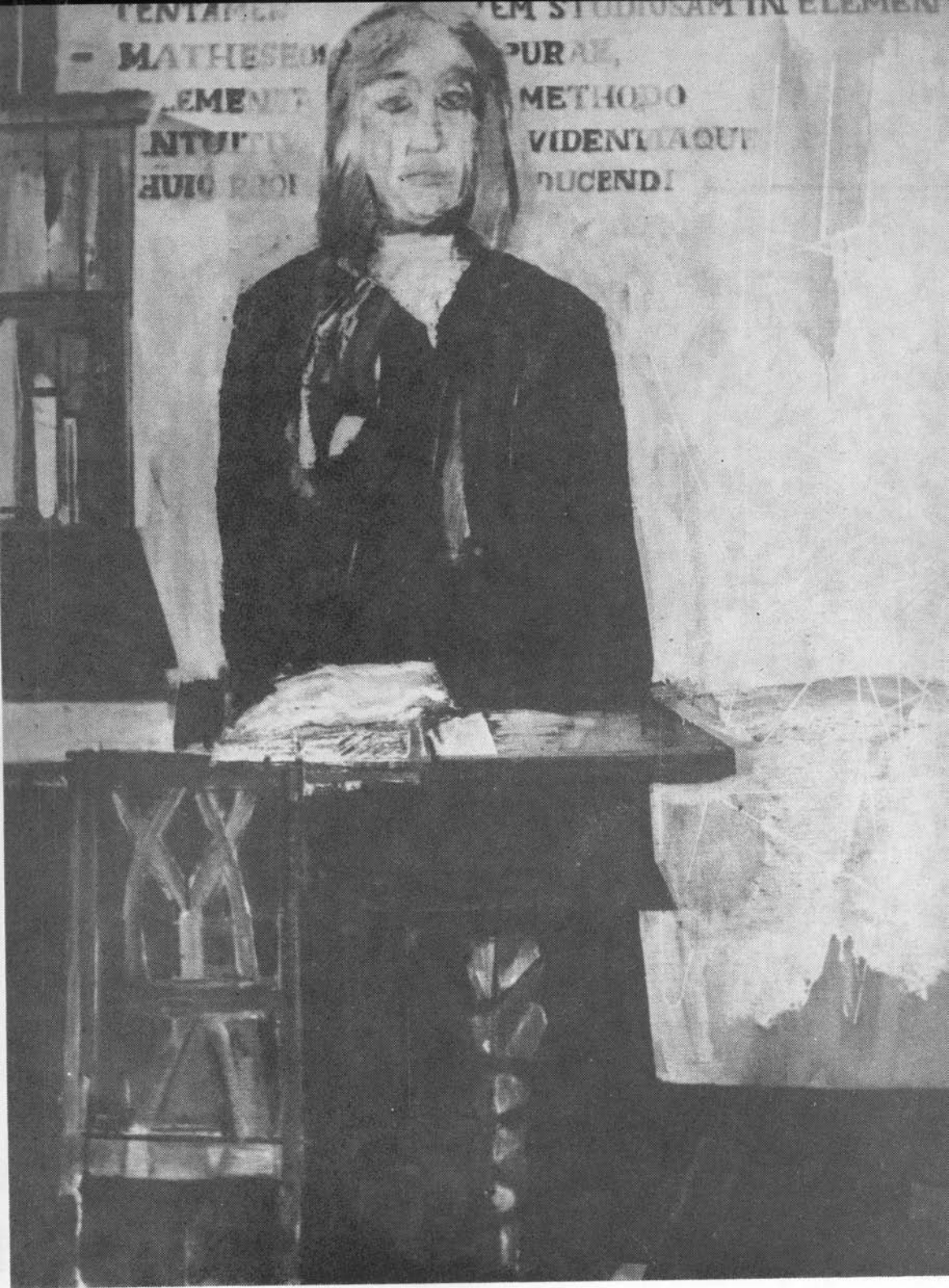
Vermeer képei ezt a polgári jólétet és magabiztosságot sugározzák. Igazi sugárzások azonban a fény, az a hideg fény, amelyet ő fedezett fel elsők között az európai piktúra számára, amely gazdagon vetíti reflexeit azokra a csudálatosan csillogó nagy, töretlen színelületekre, amelyeket akkortájt ott, csak ő tudott festeni.

Egyik képe levelet olvasó nőt ábrázol. Néhány bútor, az asztalon látható gyöngyosor, a falon függő díszes térkép otthonossá varázsolja a szobasarkot. A mű nem elbeszélő jellegű, de képzetársításokat ébreszt: a térkép távoli tengereket és földrészeket sugall, amerre a fény járhat, s ahonnan, talán üzleti úttjáról, levelet küldi. Az asszony arcán elégedett, finom mosoly; valószínűleg terhes. Nyugalom, béke árad a képről, a családi élet s az otthon édes érzése. Meghittség. Hivalkodás és meglepetés nélküli lét, az a megbízhatóság és állandóság, amelyet talán a hollandok hoztak létre elsől abban a században.

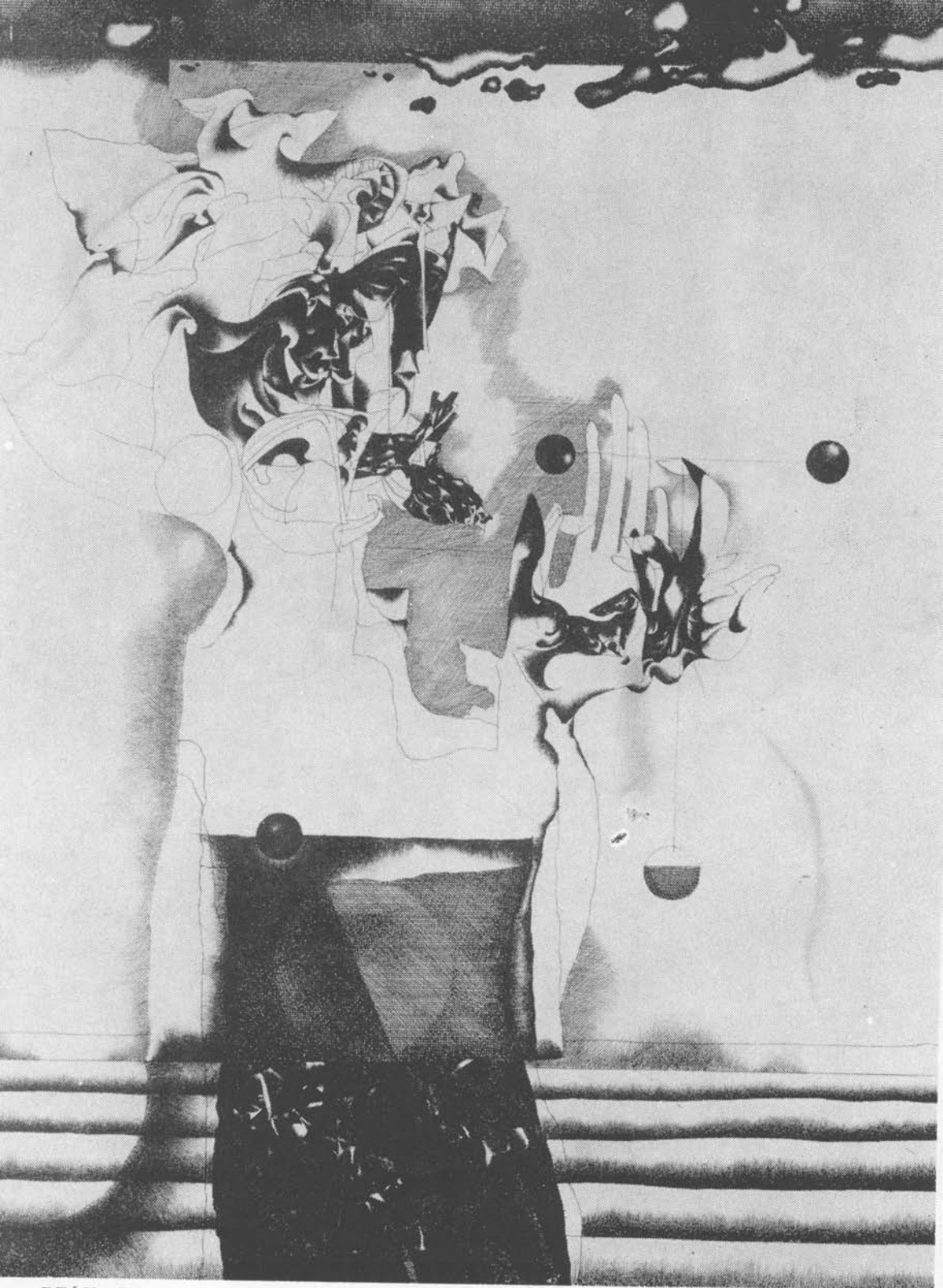
A szűkre szabott tér mélységét a bútordarabok síkjai határozzák meg; eszményien alkalmas tér a fény különböző szögekből való reflektálódására. Lényegében mindössze két szín: egy hideg kék, valamivel világosabb a nő házikabátján, sötétebb a bútorkárpitokon és aranyosbarna terra-umbra a szoknya, az asztalra dobott drapéria s a térkép színe. A szobát hideg fény világítja meg, súrolja, s egymásra vetíti a két szint, amelyek zöldes-violás reflexekben csillannak fel.

Lényegében Vermeer valamennyi interiőr-képe hasonló. Témái nem változatosak: levelet átvevő, olvasó vagy író hölgy, ékszereit próbálgató-méricskélő nő, hölgy klavichorddal, lanttal, gitárral, esetleg kisebb muzsikáló társaság. Képeinek nincs elbeszélő jellege. Maga a cselekmény mind kevésbé fontos, mind lényegesebb a hangulat, amelyet teremt, a remek festőtechnika, amellyel alakjait és tárgyait visszaadja, fényben modellálja anélkül, hogy tompítaná az árnyékokat. S ez az árnyék mindig színes! Úgy ragyog minden, mint szülővárosának híres terméke, a delfti fajansz. Vermeer csaknem kizárólag keveretlen, töretlen, tiszta-színekkel fest, hideg tónusokkal, kedvenc színe a sárga és a kék. Ha vöröset visz be a színkompozícióba, többnyire kerülí annak ragyogását, ezért barna terrát és oranzsot alkalmaz; ellenben egyik női arcképén — szecessziósnak tűnő mintás háttérrel zöld színek változatában tartja, meleg okkerestől a hideg kékesig — a kalapot égő vörössel festi, s a modern festészet meglepő, sokkszerű hatását éri el.

Színtónusai életet kapnak a lendületes, erőteljes ecsetvonásoktól, amelyekkel azokat felbontja, s amelyek segítségével a térfogatókat mintázza. *Turbános lány* című arcképén a kék és sárga ruhadarabok mélyzöld háttérből bontakoznak ki,

ZOLCSAK SANDOR: BOLYAI

DEÁK FERENC: EGYENSÜLY

Vermeer: Nő kékbén (részlet)

formálásukra a művész zöld árnyékolást használ, s így egészen sajátos, különös hangzást hoz létre. Ritkább, de különös erejű a fekete-fehér-vörös szinhangsor, ilyen a *Hölgy spinéttel és gavallérral* vagy a *Múterem*. Vermeer gyakran dús pasztába ágyazza a színeket, mint a *Tejesasszony* című képén; az előszeretettel ábrázolt keleti szőnyegetek helyenként úgy festi, hogy szinte a tapintásukat is érezzük.

A szobák terét többnyire leszűkíti, gyakran a gerendás mennyezetet s a távlatot sugalló kockás mozaik kópadióztatot is elhagyja. A fény baloldaltól jön, lehetőleg ólomszemes üvegablakon át, s ez a hideg nappali fény szabatosan rajzolja ki a tárgyakat, ellentétben Rembrandt sejtelmes-szenvedélyes fény-árnyék mintázásával, amely, tegyük hozzá, a holland nyárspolgártól idegen maradt. Ez egy másfajta, tárgyilagosabb, hűvösebb költőiség, hangulatteremtő ereje inkább a zenei hangok összhatásával fejezhető ki, mert „megszőkik az elemzés elől”. Vermeer eseménytelen képein hideg fényt és színes árnyékot alkalmaz, s ezzel az impreszionizmus egyik nagy előfutárává válik. Am a jelenségeket nem bontja fel, gondosan felépített, megszervezett alkotásai az aranymetszés szabályaihoz alkalmazkodnak. Derékszögben találkozó függőleges és vízszintes vonalak, képrámák a falon, székta mlák, ablakkeretek adják meg Vermeer világának pontos arányait. A festő szívesen helyezi egyetlen szereplőjét az előtérbe, de helyenként az alak vagy a csoport távolabb kerül, ekkor egy képzeletbeli síkot sugall, hogy a kép üres terét lezárja. Nehéz selyem- vagy gobelin-kárpit tompa színű redője keretezi ezt a teret, és besegít bennünket Vermeer világába.

Vermeer festői világa fénydús, világos, egyben titkokkal teli, mint minden valóban művészi birodalom: sejtelmes és önmagában élő. A háromszázadik évforduló újabb ösztönzés kibogozni a rejtély szálait.

Borghida István